

час, а крізь його призму – життєпис видатної особистості. Стаття Івана Стешенка, написана 1913 р., акумулювала в собі ті ракурси прочитання творчого доробку митця, що їх вияскравила доба українського відродження, провісницею якої стала жінка, котра взяла у свою долю й творчість ваготи тернового імені – Українка.

Список використаної літератури

1. Борисюк Т. Трагедія великого роду / Т. Борисюк // Літ. Україна. – 1991. – 1 серп.
2. Диба А. «Я житиму сльозою серед співів» : бібліогр. покажч. пр., присвяч. Лесі Українці / А. Диба. – К. : [б. в.], 2001.
3. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк : [б. в.], 1970.
4. Стешенко І. Поетична творчість Лесі Українки / І. Стешенко // Літ.-наук. вістник. – 1913. – Т. 64. – С. 32–48.
5. Стешенко О. Ясній пам'яті товариша / О. Стешенко // Спогади про Лесю Українку. – К. : [б. в.], 1971. – С. 319–331.
6. Стешенко О. Спогади / О. Стешенко // Хорунжий Ю. Шляхетні українки. – К. : [б. в.], 2003. – С. 101–109.
7. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : [б. в.], 1975–1979.
8. Хорунжий Ю. Валькірія з чорною косою / Ю. Хорунжий // Хорунжий Ю. Шляхетні українки. – К. : [б. в.], 2003. – С. 92–100.
9. Хорунжий Ю. Перший український міністр освіти / Ю. Хорунжий // Книжник. – 1991. – № 3 – С. 8–14.

УДК 821.161.2-31 Шевченко.09

Ольга Яблонська

ПОВІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА «БЛИЗНЕЦЬ» В АСПЕКТІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ КРИТИКИ

У статті в аспекті постколоніальної критики досліджено повість Т. Шевченка «Близнець». Проаналізовано деморалізуючий та денаціоналізуючий впливи московщини на українське національне буття. Закцентовано на свідченні колонізаторської політики Російської імперії.

Ключові слова: постколоніальна критика, імагологія, етноцентризм.

Яблонская Ольга. Рассказ Т. Шевченко «Близнецы» в аспекте постколониальной критики. В статье в аспекте постколониальной критики исследован рассказ Т. Шевченко «Близнецы». Проанализированы деморализующее и денационализирующее влияния «московщины» на украинское национальное

бытие. Акцентовані свідчення колонізаторської політики Російської імперії.

Ключевые слова: постколоніальна критика, імагологія, етноцентризм.

Yablonska Olga. T. Shevchenko's Story «Twins» in the Aspect of Post-colonial Critics. In the article in the aspect of postcolonial critics are researched T. Shevchenko's story «Twins». It is analyzed demoralising and denationalising influence of moskovshchyny on Ukrainian national existence. It is made accent on evidences of colonial politic of Russian empire.

Key words: postcolonial critic, imagonology, ethnocentrism.

Постановка наукової проблеми та аналіз останніх досліджень.

У сучасному українському літературознавстві активно використовуються підходи постколоніальної критики, зокрема в потрактуванні літератури нового періоду, означеного свого часу С. Єфремовим як доба національного відродження [5, 32], яка розвинулася, наголосимо, усупереч імперській політиці Росії та Австро-Угорщини ([4; 11; 20] й ін.).

Ще в кінці 1860-х років Є. Згарський охарактеризував «Неофіти» як «політичну поему під історичною покривкою» [7, 234]. І. Франко [17, 133], а згодом й інші дослідники відзначили новаторство Т. Шевченка в жанрі політичної поеми, указавши, що і «Сон» («У всякого своя доля...»), і «Німеччина» Г. Гейне створені того ж 1844 р. І. Франко розглядав творчість Кобзаря як захисника пригнобленої імперією нації. У статті «Темне царство» дослідник підкреслив, що у творах «Сон» («У всякого своя доля...») та «Кавказ» «списав поет картину великого царства – російського, того царства тьми, що давить Україну, що абсолютизмом і самоволею царства та чиновників давить і путає не тільки діла, але навіть думки та змагання кожної вільної одиниці» [17, 137].

Український гумор у повістях Т. Шевченка відзначає В. Смілянська [14].

Видається доцільним проаналізувати прозу Кобзаря Дармограя у світлі постколоніальної критики, оскільки й обставини створення (прагнення надрукувати в легальній російській пресі) обумовили подвійну позицію (хитру гру) автора, і проблематика, пов'язана зі спогадами про кріпацьке становище українців або із «солдатським нежитієм» Т. Шевченка, мають спільне підґрунтя – протест проти основ Російської імперії.

Мета статті – дослідження повісті Т. Шевченка «Близнецы» в аспекті постколоніальної критики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ще в ранній період Т. Шевченко наголосив, що не буде «трубадуром імперії» (Ева М. Томпсон) (не буде писати «про Матрьошу, / Про Парашу, радість нашу, / Султан, паркет, шпори...» [18, 1, 62]), а возвеличуватиме Україну та українців.

Прозові твори поет створив у період «десятилітнього чистилища», коли зримо відчув на собі беззаконня «темного царства». Позбавлений свободи вибору й елементарного особистого простору, він не перестає думати про національну ідентичність. Вибудовуючи ідеальний простір рідної землі (зокрема у вигляді хутора), Т. Шевченко, як і до заслання, створює осередок родини (сім'ї) як іманентне національне середовище, де простежується спадкоємність і тяглість національної ідентичності.

У сім'ї Никифора Сокири шануються і класичні надбання людства (у спадок від батька перейшла частина бібліотеки, зокрема він заповів дорогі видання «древних классиков, еврейскую библию, французскую энциклопедию» [19, 4, 20]), і національні традиції; так, із великим пієтетом автор описує ставлення до рукописного екземпляра літопису Г. Кониського (ідеться про анонімну «Історію русів», авторство якої приписувалося Г. Кониському). Читання цієї пам'ятки козацької доби Никифором Сокирою можна розцінювати як тугу за втраченою державністю, а культурні артефакти (скрипку, гуслі) старого Сокири – як свідчення втраченого раю. Хуторянин цікавиться й сучасною українською літературою, обговорює «Украинский вестник», захоплюється пародійними одами П. Гулака-Артемовського, критично оцінює творчість І. Котляревського. Він здатен відрізнити своє, істинне, від фальшивого: Никифор Федорович переконаний, що «Козак-стихотворец» О. Шаховського – «чепуха на двух языках» [19, 4, 60]. Ставлення Никифора Сокири до Г. Сковороди двопланове, як і в автора твору: «Это был Диоген наших дней, и если б не сочинял он своих винегретных песен, то было бы лучше» [19, 4, 25]. Зіставимо: у передмові до нездійсненого видання «Кобзаря» 1847 р. Т. Шевченко пише, що й Г. Сковорода був би народним і великим, «якби його не збила з пливу латинь, а потім московщина» [19, 6, 314].

На хуторі є сад (цей образ представляє ідеальний простір, організований людиною) і пасіка (тут утілюється ідея сродної праці). Никифор Сокира, даруючи десять вуликів бджіл учителю Степану Мартиновичу, прочитав лекцію про бджільництво, узагальнивши: «Трудо-

любивейшая, богу и человеку угоднейшая из всех земноводных тварей – это пчела. А заниматься ею и полезно, и богу не противно. Этот смиренный труд ограждает вас от всякого нечистого соприкосновения с корыстными людьми. А между тем ограждает вас и от гнетущей и уничтожающей человека нищеты.

По моим долгим опытам и наблюдениям я дознал, что пчела требует не только искусного человека, но еще кроткого и праведного мужа. Вы же в себе вмещаете все сии добродетели» [19, 4, 57].

Хутір Сокири зберігає національну ідентичність (хоча треба пригадати факт позитивного впливу чужого середовища: так, перебуваючи в німецькій стороні, Никифор перейняв для себе досвід чистоти та порядку [19, 4, 23]). Але є у творі свідчення, на перший погляд, безневинного втручання імперського способу життя, зокрема зображено, як насаджувалася не притаманна для українців культура. У благородних пансіонах пропагували чужі одяг і пісні як узірцеві. Це породить бездумне копіювання місцевою елітою «вершків» колонізаторської цивілізації. Такого впливу (за посередництвом родичок) зазнає і Параска, майбутня дружина Никифора Сокири. Чоловік зуміє повернути її до національного, відвернути від чужих ідеалів зовнішності зі «стрекозиными талиями» [19, 4, 22]. Варто наголосити, що саме матір мріяла про військову кар'єру Зосима, очевидно, під впливом суспільних стандартів мілітаризованої Росії.

Історія повториться у взаєминах Саватія Сокири та полтавської інститутки Наташі. Уперше її Саватій побачив одягнутою «по-крестьянски» (тобто в українському національному костюмі), але розмовляла вона «чисто по-русски» [19, 4, 132]. Коли ж наступного дня шлях молодого Сокири знову проляже на хутір Лапин рiг, його увагу приверне прекрасний дівочий голос, що виконував українську народну пісню: це була Наташа, яка здавалася «настоящею богинею цветов: вся голова в цветах, между волосами, вместо жемчугу, бусы из белых черешень. Будь она барышней, эффект был бы не полный, но к наряду крестьянки так шли эти огромные цветы и черешневые бусы, что пестрее, гармоничнее и прекраснее я (Саватій Сокира. – О. Я.) в жизнь ничего не видывал» [19, 4, 135]. Саватій підтримає розмову з Оленою Петрівною про любов до рідної мови та пісні, матір запевнятиме, що Наташа вже забула всі романси, які колись виконувала після повернення з Полтави. Отже, і її хутір перевиховує, спрямовуючи до своєї народної пісні й костюма. Але те, що дівчина була випускницею

інституту шляхетних дівиць, час від часу нагадуватиме: так, Наташа знову «нарядилась барышней» [19, 4, 136].

Хутір Лапин ріг, де мешкає Наташа з матір'ю, зберігає легенду про заховані скарби, які можна ще віднайти: «стари люди говорять, що як высохнуть ти болота та озера, то можна буде мишкамы золото носить. Бог его знає, колы-то те буде» [19, 4, 132]. Прочитання підтексту захованого скарбу, що можна знайти, як державності, яку можна відновити, спонукає звернутися до аналогій у містерії «Великий льох»: «Так малий льох в Суботові / Москва розкопала! / Великого ж того льоху / Ще й не дошукалась» [18, 1, 232].

Утрочання імперії все-таки наявне в хуторі – це своєрідна руйнація того малого льоху: Наташа – полтавська інститутка, яка розмовляє російською, для гостей одягається «барышнею» [19, 4, 133], хоча, з іншого боку, на самоті (тобто коли залишається сама собою) вона – в українському костюмі. Таке двоїсте наявне й у сприйнятті її матері: «Елена Петровна Калыта, вдова небогатого помещика нашего уезда, воспитывалась тоже в институте, только хутор, как говорит она, перевоспитал ее по-своему» [19, 4, 134]; жінка відповідає заїжджому Саватію «с едва заметным малороссийским акцентом» [19, 4, 132]; «Одета она была на манер богатой мещанки или солидной попадьи. А если б у нее на голове вместо платка был кораблик, то я подумал бы, что это явилась передо мною с того света какая-нибудь сотничиха или полковница» [19, 4, 133]. Донька привчила її читати, але в лектурі нема української книжки чи часопису, а є російськомовний журнал «Отечественные записки», який за місяць вивчається напам'ять. Тобто свідомість Олени Петрівни переповнена імперським потрактуванням. А в спілкуванні з прислугою, свідчить вона, «так привыкла к своему простому языку, что иногда и гостей забываю» [19, 4, 136]; коли вдруге Саватій потрапив на їхній хутір (тобто вже якоюсь мірою став ближчим), то й доньку вже називає не Наташею, а Наталочкою. Отже, російська мова – для чужого світу (гостей), а в просторі свого хутора – рідна.

Ю. Барабаш в аналізі Шевченкової прози відзначає: «Надмірне накопичення ознак, котрі саме через отой надмір набувають суто інформативної функції, не збагачуючи образ України, а, навпаки, надає йому рис *Малоросії*...» [2, 37]. Пояснення дослідника побудоване на підцензурній природі текстів («умови і ціль їхнього написання, упевні свідомо прагматична орієнтація на відповідного видавця і відповід-

ного читача – поспіль мало що російськомовних, ще й російсько(імперсько)думних...» [2, 37]). Літературознавець таким чином «пояснює певну дистанційованість, що інколи помітна в розповіді про ті чи ті моменти історії України, вочевидь умисне (підкреслено умисне й, поза сумнівом, іронічне) повторення Шевченком усталених в офіційній російській історіографії формул та оцінок» [2, 37]. У повісті «Близнець» – згадки про зрадника І. Мазепу та церкву в Переяславі, у якій Б. Хмельницький присягнув на вірність московському царю. Хоча в описі інтер'єру церкви автор указує на картину, розділену на дві частини: «вверху – покров пресвятыя богородицы, а внизу – П[етр] П[ервый] с и[мператрицей] Е[катериной] I, а вокруг их все знаменитые сподвижники его. В том числе и г[етман] Мазепа, и ктит[ор] храма во всех своих регалиях» [19, 4, 26].

Безпосереднім носієм імперської ідеології є армія, структура й закони якої створені на подобу суспільства. Ще засновник роду Карпо Сокира був на військовій службі в російського імператора Петра III, здобувши чин і дворянство [19, 4, 15]. Деморалізуючий вплив московщини найвиразніше проявиться в часі молодшого Сокири, Зосима. Т. Шевченко вказує на такі ознаки військового побуту, як алкоголь і відсутність книги. У понеділок полк покинув Переяслав, а молода жінка народила близнят і підкинула їх заможним хуторянам (це своєрідний варіант сюжетів «Катерини» та «Наймички» (поєми й повісті)).

Полемізуючи із Л. Кодацькою, дослідниця О. Копач указує, що «московські війська нищили в Україні давню, глибоку моральність української суспільності, не лише в нижчих верствах, але в усіх верствах народу» [9, 216]. За спостереженням О. Копач, у повісті «Близнець» «Шевченко показав, що окупант накоїв в Україні своїм військом, своїм ладом державним. Показав також, що діється з молодими людьми в оточенні війська та через навчання в кадетських корпусах» [9, 216].

Розглядаючи образ Зосима Сокири як сина драгуна, М. Ласло-Куцюк підкреслює, як «він морально занепав у насолодах життя у війську» [10, 271]. Дослідниця при цьому зауважує, що Т. Шевченко «не приймає до уваги наслідковість, адже “білий” Савватій і “чорний” Зосима – сини одного батька і виховані в дитинстві в одному і тому ж середовищі – в ідеальній родині Никифора і Прасковії Сокири» [10, 271]. Погоджуючись зі спостереженнями про Шевченкову опозицію «білий – чорний», водночас укажемо, що в різновиді міфу про братів-близню-

ків, характерного для дуалістичних міфологій, один із братів пов'язується з усім добрим чи корисним, інший – з усім поганим [8, 174]. До речі, існує тлумачення подвоєння як «розщеплення цілісного суб'єкта: на його «істинну» і «неістинну», підмінну, позірну іпостасі» [16, 281]. Н. Грицюта розглядає постаті близнюків як бінарний образ, концептуальна загостреність якого «окреслюється крізь призму парадоксальної спільності між характерами-антиподами – спільності протилежного» [3, 73]. («Бінарність – архетипальна риса людської свідомості; з одного боку, в плані онтологічному, вона відбиває ситуацію універсальної антитетичності світу, з другого, в плані феноменологічному, – діалектику межових ситуацій в екзистенції особистості, оприявнює імператив інтелектуального пошуку й морального вибору» [1, 22]). Окрім того, описуючи місцеположення хутора поблизу Переяслава, Т. Шевченко робить історичний екскурс, згадуючи, зокрема, братовбивцю, окаянного Святополка, та криваву Тарасову ніч 1547 р. [19, 4, 14].

Як відомо, імена близнюків, Зосим і Саватій, вибрані у зв'язку з хронологічною близькістю до дня святих соловецьких чудотворців, які були заступниками та покровителями бджільництва. Для хуторянина Никифора Федоровича Сокири, талановитого пасічника, це було добрим знаменням. Треба врахувати й те, що в повісті є багато інтертекстуальних зв'язків. Зокрема, учителем музики й життєвим наставником Никифора Сокири був Григорій Сковорода. Тому можна вважати, що протилежність характерів близнюків виведена письменником відповідно до філософської байки «Бджола та Шершень», у силі якої звучить розмірковування: «Шершень – це образ людей, котрі живуть крадіжкою чужого й народжені на те, щоб їсти і таке інше. А бджола – герб мудрого чоловіка, який у спорідненій праці трудиться» [13].

Уже «на шкільній лаві в характері Зосима починають проявлятися риси несимпатичні, зовсім чужі психіці Саватія: кадет починає випрошувати в опікуна гроші» [6, 9, 355–356]. Про втрату національної ідентичності, спричиненої московщиною, свідчать листи Зосима, підписані спотвореним прізвищем Сокирин: «Сокирин, Сокирин – худой знак, – говорив тихо Никифор Федорович...» [19, 4, 66]. Цей знак щоразу виразніше проявлятиметься в моральному падінні Зосима – п'янство, борги, випрошування грошей у батьків, зведення дівчат. «Шевченко в значній мірі пояснив моральний упадок Зосима тим, що він пройшов військову освіту й попав у товариство військової “благородної молоді”» [6, 9, 358].

П. Зайцев підкреслює, що образ Зосима Сокири пов'язаний «з дійсністю, що оточувала Шевченка на вигнанні: з російською казармою й моральною гнилизною, що в ній квітла, знищивши не одну живу душу» [6, 9, 355] (див. лист до В. А. Жуковського, написаний між 1 і 10 січня 1850 р. [19, 6, 64], до С. С. Гулака-Артемовського (30 червня 1856 р.) [19, 6, 134–135], а також поезії «А. О. Козачковському», «Ну що б, здавалося, слова...», «Мов за подушне, оступили...» та ін.). В авторському відступі повісті відчувається, що прозаїк добре обізнаний із солдатським побутом: «Для писателя, более плодovitого, нежели аз грешный, и более знакомого с военным бытом нашей многочисленнойшей благородной молодежи, для такого писателя здесь открывается обширнейшее поле, усеянное такими горькими семенами, что плод их когда созреет, то потомкам нашим не нужно будет покупать сабура. А талантливый писатель, как хороший огородник, мог бы понемногу вырывать плевелы из пшеницы. И было бы благо. Но талантливые писатели, ведающие этот быт, обращают более свое наблюдательное внимание на солдатские поговорки и их безотрадные, хотя и кажущиеся удалые, песни» [19, 4, 74]. За спостереженням П. Зайцева, «Шевченко, що всіма фібрами душі ненавидів російське військове середовище, просто каже про “гіркі овочі”, що їх родить нива російського військового життя... Зосим був таким “гірким овочем” військового виховання. Моральне зіпсуття його почалося в корпусі кадетів. Військова служба й офіцерське середовище та зіпсуття довершили» [6, 9, 358].

Військовий лікар Саватій Сокира зустрічає свого брата в далекій Орській кріпості не в офіцерському чині, а солдатом, «що втратив уже свідомість свого повного упадку» [6, 9, 357]. Зосима називають тут «несчастным» (укажемо на авторемінісценції до повісті «Несчастный», створеної того ж, 1855 р.). У роздумах Саватія про «помертвеніе всего человеческого» [19, 4, 103] в житті та переконаннях брата звучить риторичне питання про причини такого занепаду. Лікар Сокира як герой твору не може знайти відповідь. Т. Шевченко ж доводить, що коріння цієї корозії – у гнилій сутності Російської імперії.

Саватій повернеться працювати в Україну: для нього імперська Росія з її загарбаними просторами не стане новим центром буття. Колонізаційний міф про імперію як оплот культури та християнства буде розвінчаний ще тоді, коли молодий лікар добирається до місця

праці; зрозуміло, що за розподілом він призначений на окраїни імперії. Так, перебуваючи в дорозі до Оренбурзького краю, Саватій не побачив культурного впливу на іногородців («безобразные калмычки с грудными детьми на плечах, совершенно цыганки, только что не вожат» [19, 4, 90]; у Каргалі «зелени только и есть, что крапивы кусточки под забором, а вонь такая, что он (Саватій. – О. Я.) не мог и чаю напиток. “Вот тебе и село! Ну, это не диво. Сказано – татарин: ему бы кумыс да кусок сдохлой кобылятины, он и счастлив...”» [19, 4, 97]), а також пересвідчився в тому, що росіяни й не можуть цього забезпечити, бо їхній побут – це недотримання християнських канонів, неохайність, лінощі та антисанітарія (господиня – «довольно недурная собою молодка, но удивительно заспанная и грязная, несмотря на день воскресный» [19, 4, 97]; «из дверей (избы. – О. Я.) пахнуло такой тухлятиной, что он только нос заткнул» [19, 4, 97]). Дискурс подорожі та відкриття обумовить висновки-роздуми Саватія про те, «как много нужно, чтобы сделать человека похожим на скота» [19, 4, 98]. Українці ж і за межами своєї землі (умовно кажучи своєї, як писав Т. Шевченко, «На нашій – не своїй землі» [18, 2, 8]) зберігають спосіб життя трудівника. Саватій розчулиться (відповідно до домінанти емоційно-чуттєвого начала в українській людині) при вигляді зелених верб, біленьких хаток в «малороссийской слободе» [19, 4, 99], усього того, що йому нагадало «прекрасную родину» [19, 4, 99].

Під виглядом окультурнення сусідніх земель Російською імперією здійснювалася нещадна колонізаторська політика. Та Т. Шевченко показує явну невідповідність цієї нібито благородної зовнішньої політики. Зокрема в описі поховань святих киргизів письменник указує, що могила батира Дустана «напоминает общей формою саркофаги древних греков» [19, 4, 110], тобто таке зіставлення покликане підкреслити давню культуру народу. Аналогічно й у листах Саватія про побут киргизів: «описывая быт кочующих полунагих киргиз», повівнював їх «с библейскими евреями, а аксакалов их – с патриархом Авраамом» [19, 4, 114].

Окрім цієї виразної лінії деморалізуючого впливу московщини, у повісті є ще низка свідчень колонізаторської політики Російської імперії. У ситуації, де йдеться про причину переведення Зосима до армії як покару за бійку в нетверезому стані з п'яними черкесами, виражене імперське ставлення до загарбаного світу як до нижчого: «В дело вмешалась полиция, и кончилось тем, что черкесам, как азиат-

цам, извинили, а его, как европейца, перевели в армию тем же чином» [19, 4, 73]; тобто так показано, що аморальна модель поведінки є нормою для інородців. Присутність імперії засвідчена й у листі Зосима до батьків, у якому він обманює про чотирьохрічний полон «у немилосердних горцев» [19, 4, 92]. А те, що бачив Саватій у поході з Орської кріпості, презентоване переліком «башкирцев, телег, верблюдов, козаков, солдат» [19, 4, 92]; отже, місцеве населення представлене, як атрибут, воно не має права голосу.

В описах шляху до Іргизу Т. Шевченко показує простір, на поверхні якого є кварц. Висловлюючи припущення «Отчего никому в голову не придёт на берегах этих речек поискать золота? Может быть, и в киргизской степи возник бы новый Санто-Франциско» [19, 4, 109], автор передбачає й таку складову частину колонізаторської політики імперії, як спустошення надр.

В імперії завжди наявне поняття центру та маргінесу. Петербург як політичний центр Росії представлений тільки в негативному вигляді, адже тут відбувається моральний занепад військовослужбовця Зосима. Саватій очікує від брата культурної допомоги, натомість із боку Зосима – тільки брутальне відкидання, тобто це виразні асиметричні взаємини, які демонструють ставлення центру до провінції. Одержавши скерування до дворянського полку в «центр смітничка Миколи» (І. Франко), Сокира асимілюється, ставши Сокириним (пригадаємо промовистий Шевченків образ Кирпи-Гнучкошеєнкова зі звертання «Панове субскрибенти!» поеми «Гайдамаки» [19, 1, 143] та з передмови до нездійсненого видання «Кобзаря» 1847 р. [19, 6, 314]). У Петербурзі він остаточно оволодіє імперською риторикою обману та самовихваляння.

Окраїни імперії виконують у долі офіцера Зосима каральну функцію. Створені тут військові укріплення є бастионом імперії, таким же оплотом є російська церква, яка освячує місце для форту [19, 4, 109]. Солдати, котрі відбувають службу в Раїмському укріпленні, нагадують арештантів [19, 4, 113]. У роздумах Саватія схоплені домінанти кріпості як замкнутого простору: «Подъезжая ближе к крепости, я думал (странная дума), поют ли песни в этой крепости. И готов был бог знает что закладывать, что не поют. При такой декорации возможно только мертвое молчание, прерываемое тяжелыми вздохами, а не звучными песнями» [19, 4, 101].

Содом і Гомору в сні Саватія доречно прочитати як алегорію Російської імперії [19, 4, 108], а святе дерево киргизів, яке самотньо зеленіло в пустині, – як віру й надію колонізованого краю на відродження [19, 4, 108–109].

Істинним центром для українця, наголошує Т. Шевченко, є Київ. Опис цього древнього міста та Києво-Печерської лаври [19, 4, 126] постає як доведення самоцінності національної історії й духовності. Саме в Києві Саватій відреставрує родинну реліквію – гуслі, знищені покручем Зосимом [19, 4, 118]; тобто письменник доводить, що призначення інтелігенції – зберегти національну самобутність.

Наявні в повісті й багаті імагологічні спостереження. Автор висловив чимало спостережень про національну ідентичність, зокрема про важливість питомих рис кожної національності («...нация без своей собственной, ей только принадлежащей, характеризующей черты похожа просто на кисель, и самый безвкусный кисель» [19, 4, 7]), а також про їхню сталість («Вы, что с вами ни делай, как родились немцем, так и в могилу сойдете тем же немцем» [19, 4, 33], – звертається Никифор Федорович до Карла Осиповича. Відповідь аптекаря в тому ж дусі: «А вы, не бойсь, пойдете в могилу турком или французом?» [19, 4, 33]), тобто наголошує на етологічній заданості [12, 68]. Старий Сокира перекоонує переяславського аптекаря Карла Осиповича Шварца, німця за національністю, у тому, що, живучи в чужому національному середовищі, треба враховувати місцеві звичаї. Російський етноцентризм простежується в коментарі візника про тих, хто живе в Озерні: «...наши русские» [19, 4, 99]. Т. Шевченко протиставляє сутність української та російської культур (як і в щоденикових записах [19, 5, 67–68]).

Трапляється, що іноді постає упереджене ставлення до Іншого як до чужого, що не вартий чогось доброго. В обґрунтуванні візника – «Нехай ляхи, татари ночують в таку непогодь серед шляху» [19, 4, 131] – прочитується історична основа такого ставлення (як до ворогів України).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Історія родини Сокир є символічним вираженням долі України, зокрема її давніх освітніх традицій, їх імперської корозії й прагнення зберегти національну ідентичність. Витримана спадкоєність роду по чоловічій лінії (Карпо–Федір–Никифор–Саватій) є свідченням ефективного націо-

нального міфу [15, 161]. Розв'язка тексту показує, що імперія не зробила Україну Малоросією.

Постколоніальне прочитання повісті «Близнецы» доводить українську національну ідентичність російськомовної прози Т. Шевченка.

Список використаної літератури

1. Барабаш Ю. Просторинь Шевченкового слова : текст – контекст, семантика – структура / Юрій Барабаш. – К. : Темпора, 2011. – 508 с.
2. Барабаш Ю. Україна / Юрій Барабаш // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / [Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 376 с.
3. Грицюта Н. Структурні особливості бінарного образу / Наталя Грицюта // Слово і час. – 1991. – № 12. – С. 73–78.
4. Європейська меланхолія. Дискурс українського окциденталізму / за ред. Т. І. Гундорової. – К. : ВД «Стилос», 2008. – 160 с.
5. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Олександрович Єфремов ; фахове ред. і передм. д-ра філол. наук, проф. М. К. Наєнка. – К. : Femina, 1995. – 688 с.
6. Зайцев П. Повість «Близнята» / Павло Іванович Зайцев // Шевченко Т. Г. Твори : у 16 т. – Т. IX : Повісті «Близнята», «Мандрівка з приємністю та й не без моралі» / за ред. П. Зайцева ; Укр. наук. ін-т. – Варшава ; Львів : З друк. Наук. т-ва ім. Шевченка у Львові, 1936. – С. 355–363.
7. Згарський Є. «Неофіти» Тараса Шевченка критично пояснив і оцінив Євгеній Згарський / Євгеній Згарський // Правда. – 1868. – № 19–23.
8. Иванов В. Близнечные мифы / Вячеслав Иванов // Мифы народов мира : энциклопедия. – М. : [б. и.], 1980. – Т. 1. – С. 174–176 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://philologos.narod.ru/myth/twins.htm>
9. Копач О. Повісті Тараса Шевченка / Олександра Ю. Копач // Зб. наук. пр. Канад. НТШ. Т. XXXIII / за ред. Б. Стебельського. – Торонто : Друк. вид-ва Спілки «Гомін України» 1993. – С. 214–221.
10. Ласло-Куцюк М. Творчість Шевченка на тлі його доби / Магдалина Ласло-Куцюк. – Бухарест : Мустанг, 2002. – 348 с.
11. Павлишин М. Канон та іконостас : літературно-критичні статті / Марко Павлишин ; ред. рада Валерій Шевчук та ін.; вступна ст. Івана Дзюби. – К. : Час, 1997. – 447 с.
12. Сидоренко О. Повість «Близнецы» в контексті духовних пошуків поета / Олексій Сидоренко // Слово і час. – 1991. – № 12. – С. 68–73.
13. Сковорода Г. Бджола та Шершень / Григорій Савич Сковорода // Сковорода Г. Твори : у 2 т. Т. 1 : Поезії. Байки. Трактати. Діалоги / передм. О. Мишанича. – К. : АТ «Обереги», 1994. – С. 122–123.
14. Смілянська В. Шевченкові повісті : український гумор у російському тексті / Валерія Смілянська // Матеріали 34-ї наук. шевченківської конф. : у 2 кн. Кн. 1. – Черкаси : Брама, 2003. – С. 182–191.

15. Томпсон Ева М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / Ева М. Томпсон ; пер. з англ. М. Корчинської. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 368 с.
16. Українські замовляння / упоряд. М. К. Москаленка ; авт. передм. М. О. Новикова. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.
17. Франко І. Темне царство / Іван Якович Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. Т. 26 : Літературно-критичні праці (1876–1885) / ред. В. Л. Микитась, С. В. Щурат. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 131–152.
18. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 1989–1990. – Т. 1–2.
19. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 6 т. / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963–1964.
20. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / Мирослав Шкандрій ; пер. П. Таращук. – К. : Факт, 2004. – 496 с.

УДК 812.162

Віктор Яручик

БАГАТОЗНАЧНІСТЬ ПОНЯТТЯ «БАТЬКІВЩИНА» ДЛЯ ПИСЬМЕННИКІВ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Статтю присвячено проблемі вживання поняття «батьківщина» в письменників, котрі проживають на межі двох культур, релігій, держав. Проаналізовано праці відомих польських дослідників, котрі вивчали цю проблему.

Ключові слова: література, Вітчизна, батьківщина, творчість.

Яручик Віктор. Многозначие понятия «родина» для писателей приграничных регионов второй половины ХХ – начала ХХІ вв. Стаття посвящена проблеме использования понятия «родина» у писателей, которые живут на границе двух культур, религий, государств. Анализируются работы известных польских исследователей, которые занимались изучением этой проблемы.

Ключевые слова: литература, Отчизна, родина, творчество.

Iaruchyк Viktor. Polysemous Concept of «Homeland» for the Writers of the Border Regions II Floor. ХХ – the Beginning ХХІ Century. Article is devoted to the use of the term «homeland» of the writers, who live on the border of two cultures, religions and nations. Analyzes the works of renowned Polish researchers who have studied this problem.

Key words: literature, Fatherland, motherland, creativity.